

bestuurders van de weduwenbeurs – in sommige gevallen betreft het al de achtste generatie.

Niet alle vragen worden beantwoord: was de Doesburgse weduwenbeurs nu de enige die zo lang heeft bestaan? In het voorbijgaan wordt nog gerefereerd aan een andere, blijkbaar oude, weduwenbeurs in Doetinchem, maar het blijft toch wat onduidelijk of de Doesburgse instelling uniek is in zijn overleven tot op de dag van vandaag. Ook blijft onduidelijk hoe de door het fonds ondersteunde weduwen zich getalsmatig verhielden tot andere weduwen in Doesburg, en daarmee wat het relatieve belang van het fonds was ten opzichte van andere manieren van weduwenondersteuning. Dat neemt niet weg dat Van der Vlis een belangwekkende studie geschreven van een vorm van sociale zorg waar nog relatief weinig onderzoek naar was gedaan, waar toekomstige onderzoekers dankbaar gebruik van zullen maken.

Henk Looijesteijn

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis

Henk Gras, *'Een stad waar men zich koninklijk kan vervelen'. De modernisering van de theatrale vermakelijkheden buiten de schouwburg in Rotterdam, circa 1770-1860* (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2009) 558 p. ISBN 978-90-8704-088-8.

Met *'Een stad waar men zich koninklijk kan vervelen'* levert de Utrechtse historicus Henk Gras een zeer verdienstelijke studie af naar de Rotterdamse 'theatrale vermakelijkheden' tussen 1770 en 1860. Gras' aandacht gaat uit naar alle vormen van theatrale en muzikale vermakelijkheden die buiten de grote, openbare Schouwburg van Rotterdam werden georganiseerd: voorstellingen door genootschappen en rederijkerskamers, kermisopvoeringen, kunstenmakers, cafétheater, enzovoort. Voor alle duidelijkheid: de Schouwburg komt dus niet expliciet aan bod al valt de begrenzing van de besproken periode wel ongeveer samen met de opening (1774) en de ingrijpende verbouwing (1853) van de eerste Rotterdamse Schouwburg.

Henk Gras is in de eerste plaats op zoek naar de achterliggende dynamiek van het vermaaksleven; wie analyses van toneelteksten of een gedetailleerd overzicht van het opgevoerde repertoire verwacht, moet elders zijn want die aspecten zijn voor de auteur in dit boek ondergeschikt. In die zin past Gras' studie in recente theaterhistorische stromingen die onder meer aandacht hebben voor 'the business of performance' op het snijvlak van cultuur en commercie, voor de sociale gelaagdheid en achtergrond van de spektakelorganisatoren en het (hele) theaterpubliek via prosopografische studies, en voor de positie van theater in het urbane weefsel. Gras onderzocht eerder al de kwantitatieve aspecten van het achttiende- en negentiende-eeuwse theaterbezoek in Rotterdam (inclusief voor de grote Schouwburg), maar ook andere steden als Amsterdam, Den Haag en Leiden kwamen al aan bod. Tegen de traditionele theaterhistorische opvattingen in wil de auteur, ook in de onderhavige studie, het beeld nuanceren dat de grote schouwburgen het theatrale aanbod in de achttiende en negentiende eeuw volledig beheersten.

'Een stad waar men zich koninklijk kan vervelen' bestaat uit vier grote delen, elk opgesplitst in meerdere hoofdstukken. In het eerste deel vertrekt Henk Gras vanuit de *Physiologie van Rotterdam*, een in 1844 verschenen tekst waarin het stadsleven, inclusief het theaterleven, aan de hand van verschillende (sociale) types inwoners wordt

toegelicht. Voor de auteur vormt de *Physiologie* een springplank om, nadat hij een methodologisch kader heeft opgebouwd, de sociale dynamiek van het negentiende-eeuwse Rotterdam te schetsen. Vanaf het tweede deel (*Kermis en kermiskwestie*) worden de verschillende organisaties onder de loep genomen en het kermisvermaak komt als eerste aan bod. Had theater lange tijd een negatief imago, dan was dat in de negentiende eeuw voor kermisvermaak met zijn freakshows, pantomimes, toneelvoorstellingen, dierenacts en acrobatie nog steeds zeer sterk het geval. Gras overloopt het groeiende protest en de besprekingen van het kermisvermaak in de pers, maar presenteert de kermis evenzeer als een markt van vraag en aanbod in het repertoire. Op basis van publiciteit, receptie en zaalbezetting weet de auteur ten slotte een beeld van dit vermaak te schetsen waarin de genuanceerdheid van de samenstelling van het kermisaanbod wordt getoond, in de kermistent, maar ook (en misschien verrassend genoeg) in de gevestigde vermaakshuizen.

Met het derde deel (*Genootschapstoneel*) verschuift de aandacht naar toneelgenootschappen, gezelligheidsmaatschappijen, rederijkerskamers en liedtafels. Gras onderzoekt ze onder meer op hun positie binnen het verlichtingsdenken en beschavingsoffensief en op de samenstelling van het ledenbestand. In het vierde en laatste deel ligt de focus op het ‘tweede circuit’: het circuit van kleinere, maar niettemin vanuit een commercieel oogmerk opererende toneelzalen die losstaan van de grote schouwburg en die, onder meer, door reizende gezelschappen, genootschappen en acteurs uit de grote schouwburgen werden bespeeld. In drie appendices vinden we ten slotte nog extra cijfermateriaal over de bezettingsgraad van het kermisvermaak en volgen nog enkele kritische beschouwingen.

Henk Gras’ aanpak met vele invalshoeken maakt het boek tot een brede en rijke studie die een schat aan informatie bevat, soms misschien zelfs wat te veel informatie waarbij de auteur zich in zijn enthousiasme wel eens in details lijkt te verliezen. Het grootste gemis in dit boek is dan ook zonder twijfel een index achteraan. Wanneer een onderzoek een dergelijk grote periode beslaat en daarbij tientallen theaterorganisatoren en -gezelschappen (die dan nogal eens verwarrende namen dragen als *Door ijver werkzaam*, *Door vriendschap werkzaam* of *Door vriendschap vereenigd*) de revue laat passeren, dan is een register een handig hulpmiddel voor de lezer die op zoek is naar specifieke informatie. Wie nu het spoor van een persoon of een organisatie wil volgen en gericht op zoek wil gaan, loopt al snel verloren. Ook een kaartje van het negentiende-eeuwse Rotterdam, geografisch een heel andere stad dan het eenentwintigste-eeuwse Rotterdam, zou in een werk dat toch zo gebonden is aan de stedelijke lay-out een extra hulp voor de lezer kunnen betekenen.

Geen van deze opmerkingen doet echter afbreuk aan het feit dat Henk Gras een belangrijke bijdrage aan de theatergeschiedenis heeft geleverd. Zijn boek brengt de maatschappelijke, artistieke en commerciële complexiteit en nuances van de theatrale mogelijkheden voortreffelijk aan het licht en zal hopelijk ook het uitgangspunt voor verder onderzoek vormen.

Timothy De Paepe
Universiteit Antwerpen
ISLN – Centrum Renaissance